

יהושע הכהן

פייטן זה, שבכינויו "הכהן" מצאנוהו לראשונה בפיומי הגניזה (ידיעות א 156) מעורר כמה שאלות: א) האם הוא אותו יהושע שהוזכר רס"ג (הרכבי, אגרון ג-נא, קי) בהעלם אחד עם יוסי בן יוסי, ינאי, אלעזר ופינחס? ב) האם הוא אביו של הפייטן ר' יוחנן הכהן בירבי יהושע? ג) זמנו ומולדתו מה הם? ואם אין בפינו תשובה לכל השאלות, הנה נודמן לידנו פיוט אחד שיש בו לדעתי לפתור את שאלת מולדתו של הפייטן.

כ"י 11 הנזכר ברשימת פיומי פינחס (סי' כח) מכיל פיוטים לפורים, ובתוכם שבעתא שבראשה כתוב "ז' לשבת ופור" וחתום בה: יהושע הכהן. פורים בשבת לא יתכן אלא בשושן שבפרס וב"כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון" (מגלה א א), שקורין בהם את המגלה בט"ו באדר, שהרי יד באדר לא יחול לעולם בשבת (ירוש' מגלה א ה"ב). והנה אם נבקש את המקומות שדין כרכין המוקפין חומה נהג בהם, לא נמצאם אלא בארץ ישראל. על מצרים אומר הרדב"ז (שו"ת ח"א סי' רנב) שהיא "עיר חדשה ואין קורין אלא בי"ד". ובנוגע לשאר מדינות חו"ל הוא מביא את דברי הרב יהודה ב"ר ברזלי (עי' גם "כפתור ופרח" פרק שמיני) שכתב בהלכותיו: "ואתשיל גאון ז"ל, וששאלתם כרכים המוקפין חומה בגלותנו היום במדינת הים, ואינו ידוע מאימתי הוקפו, באיזה יום קורין את המגלה, והשיב הכין אתחזיאת לנא מלתא, דדוקא ידיעינן דמוקפת חומה מימות יהושע קורין בט"ו וכל מוקפת דלא ידיעינן קורין בי"ד, והני כרכין (כלומר בחו"ל) דלא ידיעינן קרו בארביסר". מכל מקום אין לנו מאותה תקופה כל ידיעה וודאית על מקומות בחו"ל שנהגו בהם לענין פורים מנהג כרכין מוקפין חומה, בשעה שבארץ ישראל היו כמה ערים כאלה ביהודה ובגליל ובעבר הירדן (ואולי גם בסוריה). על כגון זה נאמר: "זיל בתר רובא", ומחבר פיוט לפורים שחל בשבת, בחזקת בן ארץ ישראל הוא עומד. לעומת זה יש בה שבעתא הנידונית דבר תמוה המעורר חשד משהו בנוגע לצורתה המקורית, ועל כל פנים ראוי הוא לתשומת לב. ולמען יעמוד עליו הקורא מתוך מראה עינים נעתיק בזה את הפיוט כלשונו.

ז לשבת ופור

א וְיֵהִי בִימֵי אַחֲשָׁרוּשׁ / אֲזַלְפָּתִי הִנָּה לְאַרְוֹשׁ
בְּפָגוּשׁ דּוֹב עַל גְּבִי תְרוּשׁ / בְּזוּמָמוֹ אוֹתִי לְגִרֹּשׁ
נָשְׁתוֹ לְהַלְעִינִי רוֹשׁ / גּוֹנְנִי אֵל וְהוּא נִתְלָה בְּרֹאשׁ

פו וְשׁוֹב עָמְלוֹ בְּרֹאשׁוֹ / הוֹאֲרֵשְׁתִּי עַל לֶץ לְגִירֹשׁוֹ
וְאַרְשֶׁת שְׁפָתַי אֵל בְּדוֹרֹשׁוֹ / שְׁאֵג לְהַרְעִישׁוֹ / עֲזָרִי מִגֵּן וְגִירֹשׁוֹ
ב(רוך) מ(גן)

ב וְיֵהִי בִימֵי דּוֹב אוֹרֵב / דְּאוֹתוֹ עָלִי כְמוֹ עוֹרֵב
הַפִּיל פּוֹר יוֹגִנִי לְהַרְב / הַשְׁקַפְת שְׁחָרִי לְהַעֲרֵב
נִפְתַּח אֲבַחַת תְּרֵב / וּמַנְשִׁים תַּחֲתִי יִשְׁעֵי קֶרֶב

הוֹשֵׁב בְּרֹאשׁוֹ עָמְלוֹ / פִּפְעֵלוֹ וְכִנְמוֹלוֹ
הִנּוֹתֵן נִקְמוֹת גָּמְלוֹ וְהַשְׁפִּילוֹ / נְשׂוֹאִיו הִתְחַהּ בְּנִשְׁמֵי חִילוֹ
ב (מחיה)

ג וְיֵהִי בִימֵי יוֹד [יְהִיר] / זִוְרוֹ בְּתִדְהָר לְהִדְהִיר
חֵשׁ לְהַרְזֵן וּלְאַבֵּד וְהַמְהִיר / חֲשֻׁכָה עָלִי עֲצָתוֹ מִלְּהִנְהִיר
מַעֲנָתִי פָלַל לְהַזְהִיר / מְהוֹר וְקִדּוּשׁ חוֹשְׁפֵי הַזְהִיר
ישוב. ב (הקדוש)

ד וְיֵהִי בִימֵי יְהִיר לֶץ שָׁמוֹ / יְהִר עָלִי עִם לְהַשִּׁימוֹ
כַּעֲס בְּכַהֵל נִשְׁמוֹ / כַּעֲסוֹ חִיבוֹ וְהַאֲשִׁימוֹ
לְהִתְלֹת חֲנוּיֵב גּוֹשְׁמוֹ / לְקוֹחִים נָחוֹ צוֹר כְּהַאֲשִׁימוֹ
הוש. ב(רוך מקדש השבת)

ה וְיֵהִי בִימֵי מַלְכוּת מְדִי / מְשׁוֹלֵת דּוֹב הַתְּרִידָה שְׁרִידֵי

א: הגא, ל' קנים והגה (יח' ב י), ור"ל: בימי אחשוורוש למדתי לדבר קינות. — דוב, כינוי לפרס ומדי, עפ"י דג' זה ללשון השהו משלי יו"ב, תה' קכט ג' — גשתו = בגשתו. להלעיני = להאכילי לענה. — פו = פזמון. הוֹאֲרֵשְׁתִּי, נ"ל: הָאֲרֵשְׁתִּי, ל' ארשת שפתיים, ור"ל: דברתי והתפללתי שיגרש את הלץ (עפ"י משלי כב י').

ב: להרב = להרבות. השקפת שחרי, עפ"י שה"ש ו יי להערב = להחשיך. — אבחת, יח' כא כ' — נשואיו = ישראל, עפ"י יש' מז ג'.

ג: בתדרה להדהיר, לא אדע כוונתו. — חשכה, בכ"י: חשבה. — מענתי פלל = נשאתי תפלה.

נועדה להשמיד עד בלי דיי / ג'שופ מ'קניי ועד ילדיי
סיפ'רתי ללן בין שדיי / סיחי שעה ו'החזיק ידי
ב(רוך) שאותך

ו נ'יהי בימי עף להק[דיר] אישזני / עלותו ב'חשיכה ...

עד כאן בכ"י. והנה שני הפזמונים שבהם חתום יהושע הכהן נראים כיתרים וכתוספת מאוחרת, הואיל והחלקים שלפניהם מסוימים ברמז ברור לברכת התפלה ("גונני אל", "ומגשים תחי"), כלומר: כאן סיומו של חלק ואין כל דבר מפסיק בינו לבין גוף הברכה. אין להמנע מן הרושם שהפזמונים נוספו לאחר שנתחברה השבעתא, והשאלה היא אם בעל הפזמונים ומחבר השבעתא אדם אחד הם. לעצם מסקנתנו אין בשאלה זו כל נפקא מינה, הואיל וגוף העובדא, שיהושע משתמש בשבעתא לפורים, בין אם היא שלו ובין של אחרים, מעיד עליו שחי במקום שיתכן בו פורים בשבתי. מכל מקום אין להכחיש את המתמיה שבשבעתא זו.

פיוטים אחרים ליהושע הכהן אנו מוצאים (I) בכ"י אוכספורד 2741/5: קרובה לעשר תעשר (שמו חתום בפזמון "יום הנחה ופסיחה" שבפיוט "עשר אמרת לעשרה").
(2) אוכספורד 2738/6: קיקלר לסוכה ושם גם המעריב הנדפס "יה שלח אורו" (דו"ז י 138). (3) אדלר 962, דף 46 מכיל שרידי שמונה עשרה ושבעתא לפסח. בראש השבעתא כתוב "מוסף במדבר סיני" (אולי, ליום ד של פסח לפי הסימן "כזבשא", עי' בפרק הקודם) וחתום בה: יהו... הכהן, ונ"ל שיש להשלים יהו[שע]. (4) קדושתא לחנוכה, עי' ידיעות א 156 – יהושע סתם חתום בכמה וכמה פיוטים מהם נראים לי להנ"ל: (5) שבעתא לחוה"מ פסח שבכ"י T-S H 24 וכ"י T-S H 267 (תחלתה: בפסח אצתה לגנון, עי' בפרק הקודם). וכנראה שייכת לו גם השמונה עשרה "אז אמצני כוח ביד רמה" שבכ"י האחרון. (6) "שבעה סוכה ד' יהושע" שבכ"י T-S H 1565 (תחלתה: אחוה דעת כלילה ללילה). (7) T-S H 5174: שרידי קרובה לזוואת הברכה. (8) T-S H 610: אהלל לאל המבורך (יוצר שבת). (9) עי' מחקרי ינאי כ"י 56 ס' 9. ויש יהושע החתום ביחד עם דוסא ביוצרות לפרשיות המחזור השנתי (T-S H 8171, אוכספורד 2712/4) וביוצר לשבועות (T-S H 380), ולדעתי הוא אחר, ויש להשוות: מאנן Jews in Egypt, כרך ב עמ' 270.

להזכיר, לא אדע כוונתו – ישוב, רמז לפזמון א, וכן "הוש" בסוף חלק ד רמז לפזמון ב' ולפי זה היו הפזמונים מסוימים בכל פעם בלשון אחר המתאים לברכה המדוברת, עי' כיוצא בו בשבעתות הירועות לפר' שקלים ולפר' החדש, ופיוט ינאי סי' קיח, קכא, קכה, קלז.

ד: בבהל גשמו, בנשימה מבוהלת ונחפות מרוב כעס – גושמו = גופי לקוחים = ישראל, עפ"י שמות ו ז' צור כהאשימו, כאשר הכהן הקב"ה מכת שטמה, ראה תה' ה יא'

ה: ללן וכי, שה"ש א יג'